

LOUISA SHEA:

The Cynic Enlightenment. Diogenes in Salon

Baltimore: The Johns Hopkins University Press 2010, 262 pp.

Aký je vzťah medzi gréckym kynizmom a jeho najvernejším predstaviteľom Diogenom zo Sinópy, osvietenstvom 18. storočia a súčasnými tendenciami, ktoré volajú po obrode kynizmu ako nádeji pre filozofiu¹ a pre život? Autorka Louisa Shea odvíja svoj záujem od takmer paralelného objavenia sa návratov k antickému kynizmu u dvoch významných filozofov 20. storočia: Petera Sloterdijka a Michela Foucaulta. Obidvaja títo myslitelia označili kynizmus za možnosť zabezpečujúcu ďalšie napredovanie filozofie, prekonávajúce „rozčarovanie“, ktoré nastalo ako dôsledok projektu osvietenstva.

Hnutie kynikov malo už v staroveku veľký vplyv a dlhé trvanie. Autorka v úvode konštatuje: „Môj výskum odhalil, že kynici majú aj napriek ich marginálnej pozícii v moderných intelektuálnych dejinách dlhé dedičstvo v západnom myslení a obzvlášť bohatú, nepreskúmanú históriu vo francúzskom a nemeckom osvietenstve“ (s. xi). Medzi osvietenkými mysliteľmi, ktorí oživujú kynizmus a jeho hlavného reprezentanta Diogena – jednak ako literárnu postavu, jednak ako filozofický model² –, nájdeme mená ako D’Alembert, Diderot, Wieland, Frederik Veľký, Rousseau, Marquis de Sade, Prémontval či Castilhon. U každého z nich sa stretne s odlišným, účelným obrazom Diogena. Osvietenstvo nepracuje s kynizmom historicky, práve naopak, účelne si vyberá tie charakteristické znaky kynizmu, ktoré sa ukazujú ako životaschopné, dokonca až nápomocné dobovej klíme plnej kritickosti a prekračovania tradície v mene rozumu, ktorý prekonáva obmedzenosť a dogmatizmus na viacerých úrovniach. Avšak svetlo, ktoré rozum privádzal do zatemnených myslí, sa napokon začalo obracať proti sebe a začalo oslepovať. Toto obrátenie rozumu proti sebe samému podnietilo vznik cynizmu v modernom zmysle slova a jeho zaradenie do každodenného slovníka bežného človeka.

Práve tu sa črtá hlavná línia knihy: „Toto je teda kniha o filozofickom použití Diogena zo Sinópy mysliteľmi spojenými so sociálnou zmenou, a špecificky o úlohe, ktorú kynizmus zohral vo vývoji myslenia osemnásteho storočia a v súčasných diskusiách o odkaze osvietenstva. [...] Jeden z kľúčových argumentov knihy hovorí, že veľká časť záujmu, ktorú vyvolal kynizmus v osemnástom, ako aj v dvadsiatom storočí, pochádza z vnútorných tlakov pri hľadaní vhodného jazyka na komunikáciu sociálnej kritiky [...], ako aj z filozofmi hlboko pocíťovanej potreby etickej bázy kritiky“ (s. xi – xii). Kynik ako prísny moralista, usilujúci o slobodu a sebestačnosť, a súčasne darebák neustále prekraču-

¹ Neštandardné prepisovanie gréckeho slova *filosofia* s grafémou „s“ vysvetľuje diskusia, ktorá prebehla v časopise *Filozofia* (roč. 55, 2000, č. 5, č. 8; roč. 56, 2001, č. 1, č. 3).

² Tieto tendencie nachádzame už v antike v tzv. 2. fáze antického (rímskeho) kynizmu.

júci a napádajúci sociálne konvencie a hodnoty v jednej osobe slúži ako model osvieten-ským mysliteľom, ktorí chceli aktívne prispieť k oslobodeniu od nereflektovaných a zvä-zujúcich tradícií a ustanovení, vládnucích v rámci spoločenského – politického, nábožen-ského, kultúrneho, sociálneho aj individuálneho – priestoru. Osvietencov, ale i Sloterdijka a Foucaulta v 20. storočí pritom zaujíma predovšetkým charakter kynikovej „reči“, ako aj verejná povaha jeho konania.

Úsilie „zmeniť zaužívaný spôsob myslenia“, ktorého súčasťou bola i obroda kyniz-mu, však napokon prispelo k pravému opaku: Znehodnotilo filosofický potenciál kynizmu a dokorán otvorilo dvere uplatneniu cynizmu, ako ho poznáme dnes.

Shea začína svoje skúmanie kapitolou o antickom kynizme. Táto šikovne zostavená kapitola zachytáva všetky dôležité východiskové body viažuce sa na štúdium kynizmu (problém zdrojov, neteoretický charakter kynickej filosofie, žáner biografie, ktorý je s kynizmom bytostne spätý), načrtáva jeho priebeh v antike (pôvodný grécky kynizmus a znovuobjavenie sa kynizmu v Ríme v rôznych podobách) a základné princípy raného kynizmu (sloboda a nezávislosť, redukcia potrieb na minimum a život v súlade s priro-dzenosťou, ostrá kritika spoločnosti ako misia, *parrhésia*, otvorený vzdor proti tradíciám a náboženstvu a *kozmpolitizmus*), ktoré demonštruje na jednom z najradikálnejších kyni-kov – na Diogenovi.

Na takto vytvorenú bázu autorka nadväzuje prvou časťou knihy týkajúcou sa rôz-ných podôb kynizmu v 18. storočí. Prvá kapitola tejto časti s príznačným názvom *Krote-nie divých psov (Taming Wild Dogs)* je venovaná všeobecnej charakteristike „salónové-ho“ kynizmu v osvietenstve, načrtáva osvietenstvom zdedené obrazy kynikov a ich asimiláciu v novom kontexte, na konci ktorej stojí „monsieur“ Diogenés, „verejný intelektuál“, figúrka zosobňujúca novú autoritu. Pre projekt „sociálnej zmeny“, ktorý nastolilo osvie-tenstvo, bolo treba nájsť „vhodný a účinný jazyk na vyslovenie sociálnej kritiky“ (s. 24) a kynizmus sa svojím nehanebným a otvoreným spôsobom reči javil ako výborná praktic-ká alternatíva prevládajúcich foriem diskurzu – „slušného“ dialógu a rečníckej výrečnosti. Keď d'Alembert volá po Diogenovi svojej doby, predstavuje preňho Diogenes symbol nezávislosti a „slobodného, odvážneho vyjadrovania pravdy“ (s. 30). Tým vyzdvihuje Diogenovu odvážnosť a kritickosť, ktoré sa v osvietenstve stali výrazom priamej a sati-rickej kritiky moci, pričom vedome obchádza dvojznačnosť obsiahnutú v kynizme, a vy-necháva tak jeho „nelichotivé“ aspekty.

V ďalšej kapitole sa autorka zameriava na analýzu Diderotovej satiry *Rameauov sy-novce (Le Neveu de Rameau)*, a to z dvoch dôvodov: 1. Ukazuje, že encyklopedisti svo-jím úsilím zameraným na sformovanie autonómnych bytostí bez predsudkov podľa vzoru d'Alembertovho nezávislého Diogena „v skutočnosti nevyprodukovali nič lepšie než groteskné paródie Diogena, skeptických mysliteľov bez princípov či sociálneho vedomia“ (s. 46). Tým uvádza na scénu moderný cynizmus. 2. Synovec „zosobňuje nepravého kyni-ka, ktorého Diderot napadol v *Encyklopédii*“ (s. 47). *Rameauov synovec* tak predstavuje zavŕšenie rozchodu medzi antickým kynizmom a moderným cynizmom, pričom v pozadí sa ohlasuje požiadavka znova „premýšľať vzťah medzi filosofiou a spoločnosťou“ (s. 67).

S kynizmom zasadeným do politického kontextu sa stretávame v nasledujúcej kapi-

tole, v ktorej sa Shea venuje najmä Wielandovej práci *Sokrates mainomenos: Alebo dialógy Diogena zo Synópy* (*Sokrates Mainomenos: Oder die Dialogen des Diogenes von Synope*; 1770), v ktorej sa odzrkadľuje dobové porozumenie politickým implikáciám kynizmu, predovšetkým *kozmpolitizmu*. V tejto súvislosti pripomína antikozmopolitické naladenie „neokynika“ J. J. Rousseaua na rovine politickej i morálnej a dospieva k záveru, že „Wielandov *Sokrates mainomenos* je svetoobčanova odpoveď Rousseauovi“ (s. 92), ktorá presúva akcent z Rousseauovej „primitívnej“ formy kynizmu smerom k civilizovanejšej podobe. Skúmaniu sú tu podrobené i ďalšie prvky kynizmu (napr. kritika tyranie) a k slovu sa dostáva i otázka Diogenovej stratenej *Politeie* a diskusia okolo nej, tiahnuca sa od Filodéma.

Prvú časť knihy završuje kapitola o markízovi de Sade, ktorý znovu oživuje tie aspekty kynizmu, ktoré ostatní myslitelia zavrhlí (necudnosť, „zvieraci“ prirodzenosť a pod.). Jeho práci je potrebné rozumieť v kontexte dobových diskusií osvietenstva a jeho sklonu k idealizácii kynizmu. U Sada sa stretávame so zvláštnym obrátením verejného charakteru kynizmu do súkromnej sféry, do tajomstva. „Úprimný kynik sa stal majstrom pokrytectva“ (s. 111), osvojil si postoj pragmatického oportunistu. Na jednej strane Sade ostáva verný kynickej prirodzenosti v zmysle sociálneho protestu a rozbitia konvenčného porozumenia „ľudskosti“, na strane druhej ju zrádza tým, že zásadu obmedzenia potrieb na minimum prevracia v jej opak (s. 114). Sade využíva i ďalšie prvky kynizmu takýmto ambivalentným spôsobom (škandalóznosť, rušenie tabu, apatiu ako cestu k oslobodeniu sa od konvencií, satiru a paródiu). „Človek by mohol povedať, že Sadov kynizmus spočíva v odhaľovaní cynizmu, ktorý zakladá spoločnosť“ (s. 123).

Druhá časť knihy obsahuje kapitoly ozrejmujúce kritiku osvietenstva a postavenie kynizmu v 20. storočí. Po bližšom zoznámení sa s „kritickou teóriou“ Adorna a Horkheimera v *Dialektike osvietenstva* (*Dialektik der Aufklärung*, 1947) a s Habermasovým nadviazaním na túto prácu (s. 137 – 143) sa autorka dostáva k Sloterdijkovi a Foucaultovi. U obidvoch sa stretáme s kritikou osvietenstva i s ocenením praktického (neteoretického) jadra kynizmu – jeho filozofickej *činnosti* a lingvistickej stratégie (s. 144). Sloterdijk prichádza s požiadavkou rozlišovať medzi antickým kynizmom a moderným cynizmom, ktorý je podľa neho výsledkom nenaplneného sľubu osvietenstva. Autorka analyzuje Sloterdijkovu pozíciu najprv vo vzťahu k cynizmu, aby následne ukázala, v čom zo Sloterdijkovej perspektívy spočíva možné využitie kynických princípov v boji proti prevládajúcemu cynizmu: 1. v používaní satiry a gest, 2. v zásadovosti, ktorou kynizmus oplýva (s. 150 – 156). Kynizmus má byť teda praktickým riešením, ktoré umožňuje prekonávanie cynizmu zásadovým, život afirmujúcim konaním.

Autorka uzatvára jadro knihy kapitolou o Foucaultovi, ktorý sa ku kynikom dopracoval na sklonku života. Vychádzajúc zo Sókrata ako *parrhesistu* Shea postupne približuje tri charakteristiky kynizmu u Foucaulta. Prvou je „zosobnená pravda“: „Pravda doslova dostáva tvar v kynikovom tele; neexistuje ako abstraktná kategória, ale iba ako žitá prax“ (s. 180). Druhú predstavuje „radikálna filantropia“: „Kynici zosobňujú filozofiu, ktorá vyžaduje pozornú starostlivosť o seba ako základ nielen dobrého života, ale aj sociálnej zmeny“ (s. 185). Tretia charakteristika kynizmu ako „škandalóznej banality filozofie“ je

výrazom toho, že: „kynický život nie je pohoršujúci preto, že sa rozchádza s filosofickým životom podporovaným viac váženými filosofmi, ale naopak preto, že uplatňuje ich predpoklady v praxi“ (s. 185).

Vzhľadom na to, že historická práca s kynizmom začala až v 20. storočí, je kniha *The Cynic Enlightenment*, objasňujúca vzťahy medzi kynizmom, osvietenstvom, cynizmom a súčasnosťou, vítaným a vydareným prírastkom do nevelkého, avšak stále sa rozrastajúceho korpusu literatúry venovanej kynizmu.

Lívia Flachbartová

Mgr. Lívia Flachbartová
Inštitút filozofie a etiky FF PU
Ulica 17. novembra 1
080 78 Prešov
SR
e-mail: liv.flachbartova@gmail.com